

Osmanlı Düşüncesi *Kaynakları ve Tartışma Konuları*

Editörler:

Fuat Aydın-Metin Aydın-Muhammed Yetim

MAHYAYAYINCILIK 85

**Osmanlı Düşüncesi
Kaynakları ve Tartışma Konuları**

Yayına Hazırlayanlar
Fuat Aydın-Metin Aydın-Muhammed Yetim

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni
stepajans@stepajans.com

Baskı / Cilt
Step Ajans Rek. Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd. Şti.
Göztepe Mah. Bosna Cad. No:11 Bağcılar /İstanbul
Sertifika No: 12266 T (0212) 446 88 46

1. Baskı, İstanbul, Eylül 2019
ISBN 978-605-5222-78-9

© Mahya Yayıncılık, 2018
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz.

Mahya Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri San. Tic. A. Ş.
Karagömrük Mah. Adnan Menderes Blv. No: 76/29 Fatih/İstanbul
Sertifika No: 40658 T: (0212) 531 25 25
info@mahyayayincilik.com.tr

PİRİZÂDE İBRAHİM EFENDİ'NİN ŞERHU'L-MUVATTA' Lİ'Ş-ŞEYBÂNÎ'SİNDEKİ ŞERH YÖNTEMİ VE ESERİN HADİS ŞERH LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ

Halil İbrahim TURHAN*

Giriş

Erken döneme kadar uzanan ve aktüel değerini koruyan hadisleri anlama ve tahlil etme faaliyetini özel bir alan olarak şerh edebiyatı üstlenmiştir. İmâm Mâlik'in *el-Muvatta'sı* özellikle mezhebî sâiklerden dolayı şerh edebiyatında önemli yere sahiptir. Farklı açılardan çalışmalara konu olan^[1] *el-Muvatta'nın* şerhi, Kâdı İyâz'a göre hicrî ikinci asrın sonuna kadar uzanmakta^[2] ise de şu an ki tespitlere göre günümüze gelen ilk şerhi^[3] dördüncü asrın sonlarıyla beşinci asrın ilk yıllarına aittir. *el-Muvatta'yı* şerhi yapılan ilk hadis eserleri arasına katan bu çalışmalar, onun en yaygın rivayeti olan Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (ö. 234/849) nüshası üzerine yapılmıştır. Muhammed eş-Şeybânî'nin nüshası üzerine şerh çalışması hicrî XI. Asra kadar görülmemektedir. Mevcut verilere göre bu nüsha üzerine ilk şerh, Alî el-Kârî (ö. 1014/1605) tarafından *Şerhu müşkilâti Muvattai'l-İmam Mâlik b. Enes* adıyla kaleme alınmış ve bu çalışma Abdülaziz ed-Dehlevî'nin açıklamalarına göre Hindistan'da yoğun ilgi görmüştür.^[4] Bu şerhi takiben yine Mekkeli olan Pîrîzâde İbrâhim tarafından *Şerhu'l-Muvatta li-İmâm Muhammed (el-Fethu'r-rahmânî fi*

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Dr. Öğr. Üyesi (halil.turhan@erdogan.edu.tr)

[1] Bu çalışmalar için bk. Kâdı İyâz, *Tertibü'l-medârik ve takribü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1983), II: 80 vd.

[2] Kâdı İyâz, *Tertibü'l-medârik*, II: 83. Kâdı İyâz'ın Abdullah b. Vehb (ö. 197/813) ile Abdülmelik b. Habîb'in *Garibü'l-hadis* türü olan eserini şerh çalışması olarak takdim etmesi şerhe genel bir anlamı yüklediğini göstermekte; dolayısıyla verdiği bu bilgilere dayanarak *el-Muvatta* üzerine yazılan şerhleri tarihlendirme konusunda ihtiyatlı davranmayı gerektirmektedir.

[3] Ahmed b. Nasr ed-Dâvûdî'nin (ö. 402/1011) *en-Nâmî fi şerhi'l-Muvatta* adlı eserin tespit edilebilen yegâne nüshası Fas'taki Karaviyyin Kütüphanesi'nde bulunmakta (nr. 175) ve nâşirini beklemektedir.

[4] Şah Veliyullah Dehlevî, *Büstânu'l-muhaddisîn* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997), 65.

şerhi *Muvattai'l-İmâm Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî*) adıyla eser kaleme alınmıştır. Bu eser üzerine şerh yazımını hicri XII. yüzyılda Kemahlı Osman b. Ya'kûb (ö. 1171/1757) devam ettirmiş ve şu ana kadar bilinen son şerh Abdülhay el-Leknevî (ö. 1304/1886) tarafından kaleme alınmıştır. M. Tâhir İbn Âşûr'un *Keşfü'l-mugattâ fi'l-me'ânî ve'l-elfâz'l-vâkı'ati fi'l-Muvatta'* adlı eserin eş-Şeybânî rivayetini esas aldığı şeklinde bilginin^[5] hatalı olduğunun ve bu şerhin de Yahyâ el-Leysî nüshası üzerine yapıldığının belirtilmesi gerekir.

1. Muhammed eş-Şeybânî'nin *el-Muvatta* Rivâyeti

Üç yılı aşkın Mâlik'in yanında hadis dinleyen Şeybânî^[6], *el-Muvatta*'nın râvîleri arasında yer almaktadır. Esed b. Fûrât'ın Şeybânî'nin *el-Muvatta*'yı Mâlik'ten değil de kendisinden dinlediğine dair ifadesi^[7] muhtemelen bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Şeybânî, bizzat *el-Muvatta* rivayetinde Mâlik'ten rivayette bulunurken "أخبرنا مالك" ifadesini kullanmaktadır. Bu ise Şeybânî'nin Mâlik'in tesis ettiği ilim meclisine iştirak ederek *el-Muvatta*'nın rivayet hakkını elde ettiğini göstermektedir.

Şeybânî'nin rivayeti, bazı noktalardan diğer *el-Muvatta*' rivayetlerinden ayrılmaktadır. Dikkat çeken ilk farklılığı, Şeybânî'nin, bu esere yalnızca İmâm Mâlik'ten dinlediği hadisleri yazmaması aynı zamanda Kûfeli ve Hicazlı diğer hocalarından aldığı rivayetleri de eklemesidir. Bu ilave ettiği nakillerin çoğu Mâlik'in görüşlerini destekleyen hadislere karşı re'y ehlinin görüşlerini destekleyen alternatif rivayetlerdir. Şeybânî'nin bu esere bin yüz seksen hadis yazdığı ve bu rivayetlerden bin beşini İmâm Mâlik'ten; yüz yetmiş beşini ise diğer hocalardan aktardığı bilgisi dikkate alındığında onun ziyâdelerinin eserin yüzde on beş gibi önemli bir oranına denk geldiği söylenebilir. Ayrıca hocası Ebû Hanîfe'den on üç; Ebû Yûsuf'tan ise yalnızca dört hadis nakletmektedir ki Ebû Hanîfe'den az rivayette bulunması da dikkat çekicidir. Zira Şeybânî'nin *el-Muvatta*'ya ziyâdeleri kaydetme yöntemiyle *Kitâbü'l-Âsâr* adlı eserini tasnif yöntemi "isnâdlar" yönünden ayrılmaktadır. Çünkü *Kitâbü'l-Âsâr*'ı, yüzde doksan beş Ebû Hanîfe'nin rivayetleri şekillendirmiştir.^[8]

Söz konusu rivayetin diğer nüshalardan ayrıldığı bir diğer yön ise, Şeybânî'nin konuyla ilgili kendisinin ve Ebû Hanîfe'nin görüşünü eklemesi,

[5] Yaşar Kandemir, "el-Muvatta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2006), 21: 417.

[6] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beirut: Dâru'l-Çarbi'l-İslami, 1422/2002), II: 561; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, III: 292.

[7] Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, III: 291.

[8] Nilüfer Kalkan, İmam Muhammed'in *Kitâbü'l-âsâr*'ı ve Rivayetlerinin *Kütübü's-sitte* ile Karşılaştırılması (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011), 44.

rivayetlerden hangisiyle amel ettiklerini belirtmesidir. Esasında Şeybânî'nin kaydettiği alternatif rivayetler ve mezhebinin görüşleri, bu nüshasının mukayeseli fıkıh konusunda tasnif edilmiş ilk kitaplar arasında değerlendirilmesini de sağlamıştır.^[9]

2. Pîrîzâde İbrahim Efendi ve *el-Muvatta'* Şerhi

2.1. Kısa Biyografisi

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Burhânüddîn İbrâhîm b. Hüseyin b. Ahmed Pîrîzâde aslen Mekkeli olmakla birlikte takriben 1022'de (1613) ailesinin ziyaret için bulunduğu Medine'de doğdu. Dedesinin büyük dedesi Pîrî'ye nisbetle Pîrîzâde (İbn Bîrî) lakabı verilmiştir. İlimle şöhret bulan Mekke'nin saygın ailelerinden birine mensuptur. İlim tahsilini Mekke'de yapan Pîrîzâde'nin hocaları ve hocalarından okuduğu kitaplar hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Amcası Muhammed b. Ahmed el-Bîrî, Şeyhülislâm Abdurrahman b. İsâ el-Mürşidî, Ebû Bekir Kusayr el-Mağribî'den ders aldı; Ali b. Ebû Bekir el-Cemmâl'den Arapça, İbn Al-lân'dan hadis okudu. Aralarında Hasan b. Ali el-Uceymî, Tâceddin b. Ahmed ed-Dehhân ve Süleyman Hînû gibi âlimlerin bulunduğu çok sayıda talebe yetiştirdi. Kendi döneminde fıkıhta otorite kabul edilen Pîrîzâde, Abdurrahman b. İsâ el-Mürşidî'den sonra üstlendiği Mekke müftülüğü vazifesini uzun yıllar yaptı.^[10] 1083'te (1672) Mekke emîri olan Şerîf Berekât b. Muhammed zamanında azledildi. Tek oğlunun 1094'te (1684) vefatı üzerine insanlarla ilgisini keserek ilim ve telifle meşgul oldu. Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan yazmanın ikinci cüzünü 1109'da istinsah eden kişinin kaydında Pîrîzâde'nin 16 Şevvâl 1096'da (15 Eylül 1685) vefat ettiği, kabrinin Mualla Kabristanı'nda Hz. Hatice'nin kubbeli türbesinin sol girişinde yer aldığı ve oğlunun mezarına defnedildiği bilgisi bulunmaktadır.^[11] Bununla birlikte bazı kaynaklarda 16 Şevval 1099'da (14 Ağustos 1688) vefat ettiği geçmekte ve genellikle bu tarih tercih edilmektedir.^[12] Medine'de vefat ettiği yolundaki bilginin ise doğru olmadığı belirtilmiştir.^[13]

[9] Aydın Taş, "Şeybânî, Muhammed b. Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2010), 39: 41.

[10] Abdülmelik b. Hüseyin, 'Âsımî, *Semti'n-nücümü'l-avâli fi enbâi'l-evâil ve't-tevâli* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998/1419), IV: 517.

[11] Hüseyin b. Ahmed Pîrîzâde, *Şerhu'l Muvatta' li'l-imâm Muhammed*, Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Yusuf Ağa, nr. 173, 275a.

[12] Tahsin Özcan, "Pîrîzâde İbrâhîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2010), 34: 287.

[13] Hayatı ve eserleri için bk. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), I: 261-262 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (Ankara: MEB. Yayınları, 1951), 1: 34; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahü'l-meknûn fi zeyl-i alâ*

Verilen bu bilgiler çerçevesinde Pîrîzâde'nin Anadolu şârihlerinden sayılması hatalıdır.^[14]

Şerhu'l-Muvatta adlı eserini Mekke'de Kanuni Sultan Süleyman (ö. 974/1566) tarafından inşâ edilen ve mezunlarının müftülük vazifesine atandığı^[15] Süleymaniye medreselerinden birinde bitirmesi^[16] Pîrîzâde'nin Osmanlı medreseleriyle irtibatlı olduğunu göstermektedir. Mekke'de müftülük vazifesine atanması bu medresede tahsil görme ihtimalini; ömrünün sonlarına doğru bu medresede eser yazması da müderrislik yapma olasılığını güçlendirse de kaynaklarda bunları teyit edecek bilgilere rastlanmamıştır.

Pîrîzâde'nin telif ettiği çalışmaların çoğunlukla fıkıh alanında olduğu ve sıklıkla bu eserlerine atıflar yapıldığı görülmekle birlikte bibliyografi türü eserlerde kaydedilen bilgiler ve günümüze geldiği tespit edilen eserler dikkate alındığında az da olsa hadis ve akâid alanında çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Hadis alanında kaleme aldığı çalışmalar arasında en hacimli ise *Şerhu'l-Muvatta' li's-Şeybânî* adlı eseridir. Fıkıh alanında telif ettiği eserler arasında Zeynüddin ibn Nüceym'in eserine yazdığı *'Umdetü zevi'l-besâir li-halli mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, İbn Kutluboğa tarafından *et-Tercih ve't-tashih 'ale'l-Kudûri* adıyla yazdığı eserin şerhi olan *Şerhu Tashihî'l-Kudûri*, Ali el-Kârî'nin *el-Meslekü'l-mütekassit* isimli çalışmanın şerhi olan *İrşâdü'l-kadîr fi şerhi'l-Menseki's-sağîr*, telifin câiz olduğu görüşünü benimseyen Molla Ferruh'a reddiye olarak yazdığı *el-Kesf ve't-tedkik li-Şerhi Gâyeti't-tahkîk'i*, *Risâle fi hilli't-tonbâk*, *Risâle fi mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe*, *Mücâvezetü'l-mükât bi-gayri ihrâm*, *Risâle fi hükmi kasri's-salât fi tariki Cidde*, *İhtisârü't-Tirâzi'l-müzehb fi beyânî's-sahîh mine'l-mezheh*, soru-cevap yöntemiyle kaleme aldığı ve diğer fıkıh eserlerden derleme yöntemiyle oluşturulan *Fetevâ*^[17] yer almaktadır. Akâid alanında ise *Şerhu Manzûmeti İbni's-Şihne fi'l-akâid* adlı eseri yer almaktadır.^[18]

2.2. *Şerhu'l-Muvatta* Adlı Eseri

2.2.1. Yazılış Tarihi, Amacı ve Sistematiği

Eserin yazılmaya başladığı tarihle ilgili bilgiye rastlanmamakla birlikte birinci cüzün ferâğ kaydındaki bilgi, Pîrîzâde'nin bu şerhi 1093'ten önce

Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-küttüb ve'l-fünûn (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947), II: 36, 121, 606, 676; Özcan, "Pîrîzâde İbrâhim", 34: 286-288.

[14] Zişan Türcan, "Anadolu'da Hadis Şerhçiliği", *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-Hadisler Uluslararası Sempozyumu*, haz. Muhittin Düzenli (Samsun: 2011), 341.

[15] Ali Fehîm Beyyâmî, *Devru Mısr fi'l-hayati'l-ilmiyye fi'l-Hicaz ibane'l-asri'l-Osmânî* (Kahire: Dâru'l-Kahire, 1426/2006), 207.

[16] Pîrîzâde, *Şerh*, 150, 274b.

[17] 40 varaklık bu çalışma, Hasan Özer tarafından neşre hazırlanmaktadır.

[18] Geniş bir eser listesi için bk. "Muhakkiklerin Girişi", Pîrîzâde, *'Umdetü zevi'l-besâir li-halli mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-nezâir* (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1437-2016), 1: 12-21.

yazmaya başladığına delâlet etmektedir. Birinci cüzün ferağ kaydında 12 Şa'bân 1093'te^[19] (16 Ağustos 1682), ikinci cüzün ferağ kaydında 3 Ramazan 1093'te (5 Eylül 1682), üçüncü cüzün ferağ kaydında ise 8 Cemâziye'l-âhir 1094 (4 Haziran 1683) bitirildiğine dair verilen bilgi, cüzlerin ortalama beş ayda kaleme alındığını göstermektedir. Buna göre muhtemelen Pîrîzâde 1092'nin (1681) sonları veya 1093'in (1682) başlarında bu eseri yazmaya başlamış ve nispeten kısa bir zamanda bu çalışmayı tamamlamıştır.

Ömrünün sonlarında kaleme aldığı bu esere yazdığı bir buçuk varaklık mukaddimede yazış amacıyla ilgili olarak özel bir neden belirtmemektedir. Amacının Şeybânî'nin şer'î ahkâmıla ilgili kaydettiği rivâyetleri ve fikhî değerlendirmelerini izâh etmek olduğunu belirtir. Fikhîni talep etmeksizin yalnızca hadis öğrenmenin iflâs etmek olduğuna dair yaptığı bazı iktibaslar da bu eseri yazmasındaki gayesinin bir anlamda hadisle fikhî cem etmek, hadislerin fikhî yönünü ortaya koymak olduğunu göstermektedir. Fikhî meseleleri açıklarken de Ebû Hanîfe, Ebû Yusûf ve Şeybânî'den nakledilen fikhî görüşlerden meşhûr olanları kullanacağını ifade eder. Rivâyetler arasında herhangi bir ihtilaf bulunması durumunda ise imkânlar ölçüsünde bu nakillerin arasını uzlaştıracığını belirtir.^[20]

Bu eser, memzûc metotla yazılan şerhler grubunda yer almaktadır. Ana başlıklar, alt başlıklar ve rivâyetler kırmızı mürekkeple; şerh metni ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Okunuşu zor olan râvî isimlerinin doğru okunuşlarını, râvîlerle ilgili değerlendirmeleri isnâd içerisinde vermiştir.

Abdullah al-Zeidan tarafından bu eserin, şerhten ziyâde bir tahric çalışması olduğu ve *el-Muvatta'*dan, Hanefî mezhebinin kullandığı hadislerin tahricinden oluştuğu iddia edilmiştir.^[21] Muhammed b. Alevî el-Hasenî ise Pîrîzâde'nin bu çalışmasının Alî el-Kârî'nin *Şerhu müşkilâti Muvattai'l-İmam Mâlik b. Enes* eserine yazılmış bir şerh ve ta'lik olduğunu ifade etmiştir.^[22] Bu tespitlerin gerçeği yansıtmadığının belirtilmesi gerekir.

2.2.2. Pîrîzâde'nin Şerh Ettiği *el-Muvatta'*nın Şeybânî'ye Nispet Edilmesi Gerektiğine Dair Görüşü ve Bu Görüşün Değerlendirilmesi

Pîrîzâde'ye göre şerh ettiği *el-Muvatta'* adlı eserin yazarı Şeybânî'dir. Suyûtî ve Kastâllânî gibi âlimler bu eseri Mâlik'e nispet ederek ve Şeybânî'yi

[19] Pîrîzâde, *Şerh*, 150.

[20] Pîrîzâde, *Şerh*, 1a-2b.

[21] Abdullah al-Zeidan, *Osmanlı muhaddisi Kemahlı Osman b. Yakub ve el-Muhayya Adlı Muvatta Şerhi* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 78. Ayrıca araştırmacının, şerhin yazarını Muhammed ve Pîrîzâde şeklinde kaydetmesi de hatalıdır.

[22] Muhammed b. el-Mâlikî Hasenî, *Envârü'l-mesâlik ilâ rivâyâti Muvattai Mâlik* (Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1341-2010), 141, 145.

de bu eserin râvîsi göstererek hataya düşmüşlerdir.^[23] Hanefî ulemâ arasında *Muvatta'ü Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî* diye meşhur olduğunu; nitekim Muhtâr ez-Zâhidî (ö. 658/1260) *el-Müctebâ şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*'de, Kâkî'nin (ö. 749/1348) *Mi'râci'd-dirâye ilâ şerhi'l-Hidâye*'de, İtkânî (ö. 758/1357) *Gâyetü'l-beyân*'da, İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (ö. 854/1450) *el-Meşra' şerhu'l-Mecma*'da *el-Muvatta'yı* Şeybânî'ye nispet ettiklerini belirtir. Ona göre iki gerekçeden dolayı bu eser Mâlik'e değil de Şeybânî'ye aittir: (1) Hanefî mezhebine müntesip ulemanın bu eseri Şeybânî'ye nispet etmeleri. Bu konuya daha vâkîf olduklarından dolayı Hanefî ulemâsının görüşleri diğerlerine tercih edilir. Pîrîzâde, bazı Hanefî âlimlerin, bu esere *Kitâbü Muhammed, Kitâbü'l-meşyeha* gibi adlar verse de çoğunluğun *Muvattai Muhammed b. Hasen* diye tesmiye ettiğini, ayrıca Hanefîlerden birisinin bu eseri *Muvattai Mâlik min rivâyeti Muhammed* şeklinde tesmiye ettiğine dair bir bilgiye rastlamadığını belirtir.^[24] 2) Mâlikî ulemanın Şeybânî'nin *el-Muvatta'yı* Mâlik'ten dinlemediğine dair katî ifadeleri bulunmaktadır. Ayrıca Şeybânî'nin Mâlik'ten Mescid-i Nebvî'de yedi yüz hadis dinlediğine dair açıklamaları da bunu desteklemektedir. Şeybânî'nin Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Ömer b. Zer (ö. 153/770), Mis'ar b. Kidâm (ö. 155/772), Evzâî (ö. 157/774), Mâlik b. Migvel (ö. 159/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), İbn Uyeyne (ö. 198/814), Bükeyr b. Âmir (ö. ?) gibi hocalarından yaptığı nakiller de bu eserde yer almaktadır. Hatta Pîrîzâde'ye göre bu eserde Şeybânî'nin Mâlik'ten yaptığı rivayet sınırlı sayıdadır.^[25]

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Şeybânî nüshası üzerine ilk şerhi kaleme alan Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) de Şeybânî nüshasını *Muvattai Mâlik bi rivâyeti Muhammed* olarak isimlendirmeye karşı çıkmakta ve buna gerekçe olarak ise Şeybânî'nin ziyâdelerini göstermektedir.^[26] Eserinde bu şerhi kullanan Pîrîzâde'nin bu konuyu gündeme taşımada ve argümanlarını geliştirmesinde Ali el-Kârî'nin etkili olması muhtemeldir. Bununla birlikte Ali el-Kârî ile Pîrîzâde'nin bu esere verdikleri isimde küçük bir farklılık bulunmaktadır. Ali el-Kârî, *Kitâbü'l-Muvatta' bi rivâyeti'l-imâm Muhammed b. Hasan* diye adlandırırken^[27] Pîrîzâde *Muvattai'l-imâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî* diye tesmiye etmektedir. Ali el-Kârî, verdiği isimle Şeybânî'yi bir musannif olarak konumlandırmaktan öte kitabın râvîsi olduğunu öne çıkarmıştır.

Pîrîzâde'nin bu eserin musannifi olarak Şeybânî'yi gösterirken kullandığı deliller tartışmaya açıktır. Bazı Hanefî âlimlerinin bu eseri Şeybânî'ye

[23] Pîrîzâde, *Şerh*, 502b.

[24] Pîrîzâde, *Şerh*, 102a, 102b.

[25] Pîrîzâde, *Şerh*, 502b.

[26] Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Muvatta*, Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Yusuf Ağa, nr. 5262, 2b.

[27] Pîrîzâde, *Şerh*, 1b.

nispet etmelerinin nedeni diğer nüshalardan temyiz etme gayesine matuf olabilir. Zira nüshalar arasındaki farklılıklardan dolayı *el-Muvatta'* nun râvîlerine nispet edildiği bir gerçektir.^[28] Ayrıca Pîrîzâde'nin iddiasının aksine Hanefî ulemâsı arasında Şeybânî'yi bu eserin musannifi değil de râvîsi kabul ederek esere *Kitâbü'l-Muvatta' rivâyetü Muhammed b. Hasen* ismini veren de bulunmaktadır.^[29] Pîrîzâde'nin bir diğer argümanı olan Mâlikîlerin, Şeybânî'nin *el-Muvatta'* yı Mâlik'ten dinlemediğine dair iddiası tartışmaya açıktır. Zira İbn Abdilberr^[30] ve Kâdî 'İyâz^[31], Şeybânî'yi *el-Muvatta'* râvîleri arasında saymaktadır. Son olarak Pîrîzâde'nin Şeybânî'nin *el-Muvatta'* da Mâlik'ten sınırlı sayıda rivayeti olduğu iddiası da doğru gözükmemektedir. Nitekim Leknevî'nin sayımına göre Şeybânî'nin Mâlik'ten yaptığı rivayetler bin beştir^[32] ki bu da toplam rivayetlerin yüzde seksen beşine tekabül etmektedir. Ayrıca bu bin beş rivayetin sekiz yüz yedisi de Yahyâ el-Leysî nüshasında bulunmaktadır.^[33] Bu ise Şeybânî'nin Mâlik'ten yedi yüzü aşkın hadis işittiğine dair beyanın *el-Muvatta'* nun semasıyla ilgili olduğunu göstermektedir.

Şeybânî nüshasına hem Şeybânî'nin yüzde on beşlik katkısını ifade edecek hem de eserin yüzde seksen beşlik bölümünün Mâlik'in rivayetleriyle oluştuğunu ortaya koyabilecek doğrultuda şu ismin verilmesinin doğru olacağını düşünmekteyiz: *Muvattaiü Mâlik bi rivâyeti Muhammed me'a zivâidihi*.

2.3. Pîrîzâde'nin Şerh Metodu

Pîrîzâde her hadisin şerhine başlarken öncelikle bâb başlığının lügavî ve fikhî açılardan açıklanması gereken hususları varsa bunları izah eder. Örneğin şarabın haram kılınmasıyla ilgili başlıkta evvela "hamr" kelimesinin sözlük anlamını, şarabın haramlığıyla ilgili ayet ve bazı hadisleri, necâset-i galîza olmasıyla ve sarhoşa had cezasının verilmesiyle ilgili bazı fikhî bilgileri verir.^[34] Bazen de Hanefîler arasında ihtilafı bir görüş var ise kendi

[28] Hasenî, *Envârü'l-mesâlik*, 19.

[29] Örneğin bk. Abdülkadir el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye fi tabakâti'l-Hanefiyye* (Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâiretü'l-Maariif'n-Nizâmiyye, 1332/1914), I: 117. Kureşî, yukarıda ifade edildiği gibi, nüshalar arasındaki farklılıktan dolayı râvîsine de nispet etmektedir (I, 122).

[30] İbn Abdilber, *et-Temhid lima fi'l-Muvatta mine'l meâni ve'l-esânid* (Tıtvan: Vizaretü'l-Evkâf ve'ş-Şuunî'l-İslâmiyye, 1387), 10:56.

[31] Kadi İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, II: 86.

[32] Abdülhay Leknevî, *et-Ta'likü'l-mümecced alâ Muvattai Muhammed* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1432/2011), I: 141.

[33] Ebu Bekir Sifî, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi* (İstanbul: Rihle Kitap, 2017), 187, dp. 466.

[34] Pîrîzâde, *Şerh*, 378b.

tercihini “es-Sahîh ‘indenâ” gibi ifadelerle bu konudaki tercihini belirterek konuya giriş yapar.^[35] Böylece konuya giriş mahiyetindeki bu bilgiler sayesinde okuyucu, hem rivayetleri daha iyi anlama zeminini hem de konu bütünlüğünü yakalama imkânı elde etmektedir.

Hadisi rivayet eden râvîlerin isimlerinin zabtıyla ilgili bilgileri kaydeder ve râvî hakkında kısa bilgiler takdim eder. Râvî hakkında bilgi bulamadığı durumlarda bunu açıkça belirtir.^[36] Râvîlerle ilgili bilgiler genelde bir satırı geçmezken bazı sahâbîler ve Şeybânî^[37] hakkında kısmen daha detaylı bilgiler verilmektedir. Râvînin ismi, künyesi gibi hususlarda ihtilaf mevcutsa aktarır ve bazen bu konudaki en doğru görüşü de nakleder.^[38] Râvîlerle ilgili bilgiler verirken bazen ricâl kaynaklarını kullanmamakta Aynî'nin *Umdetü'l-kârî* ve Ali el-Kârî'nin *Şerhu'l-Muvatta* gibi hadis şerhlerinden, Zeylâî'nin *Nasbû'r-râye* gibi tahrîc çalışmasından, Zemahşerî'nin *Keşşâf*^[39] gibi tefsir eserlerinden, Serahsî'nin *el-Mebsût*, *Nihâyetü'n-Nihâye*^[40] gibi fıkıh kitaplarından yararlanabilmektedir.

Eserde ricâl değerlendirmelerine de rastlanmaktadır. Ricâl münekkitleri arasında yer alan Şu'be b. Haccâc, Sevrî, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İbn Adî, Beyhakî gibi münekkitlerin değerlendirmelerini aktarır. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki Pîrizâde râvîlerle ilgili cerh ve ta'dîlleri sistemli olarak ortaya koyma amacıyla değildir.

Pîrizâde'nin şerh metodunu ortaya koyarken üzerinde durulması gereken önemli konular arasında Şeybânî'nin Mâlik'in *el-Muvatta*'ya ilave ettiği hadislerin râvîlerinin güvenilirliğine ve sıhhatine dair Pîrizâde'nin yaklaşımıdır. Zîra bu nüshanın muhakkikleri arasında yer alan Muhammed Fuâd Abdülbâkî Şeybânî'yi zayıf hadisleri kitaba doldurmakla eleştirmiştir.^[41] Yine söz konusu nüshanın muhakkiklerinden olan Abdülvehhâb b. Abdillatîf, eserde mevzu hadis olmadığı bununla birlikte zayıf hadislerin bulunduğu görüşünde olan Leknevî'yi^[42], Şeybânî'yi aklamakla ithâm etmiş ve bu eserde “Müslümanın güzel gördüğü Allah katında da güzeldir...” rivayetinin yer aldığını dolayısıyla mevzu rivayetin Şeybânî

[35] Pîrizâde, *Şerh*, 28a.

[36] Pîrizâde, *Şerh*, 3a, 3b

[37] Pîrizâde, *Şerh*, 3a, 4b.

[38] Pîrizâde, *Şerh*, 5a.

[39] Pîrizâde, *Şerh*, 133a, 133b.

[40] Pîrizâde, *Şerh*, 132a.

[41] Mâlik b. Enes el-Asbahî, *el-Muvatta*' (Kâhire: Dârü'l-Hadis, 2005), nâşirin mukaddimesi, s. 21.

[42] Leknevî'nin bu görüşü için bk. *et-Ta'lik*, I, 146.

tarafından kaydedildiğini belirtmiştir.^[43] Pîrîzâde, rivayetlerin sıhhat durumuna dair görüşünü esere yazdığı mukaddimede beyan etmemektedir. Bununla birlikte râvîleri ve rivayetleri değerlendirirken yaptığı bazı değerlendirmelerden yola çıkılarak bazı tespitlerde bulunulabilir. Abdülvehhâb b. Abdillatif'in Leknevî'yi eleştirirken kullandığı yukarıdaki rivayetiyle ilgili Pîrîzâde'nin yaptığı değerlendirme, onun bu konudaki yaklaşımını göstermesi açısından önemli ipuçları içermektedir. Bu rivâyetin Ahmed b. Hanbel'in *Kitabü's-sünne*'sinde İbn Mesûd'un sözü olarak geçtiğini ve ayrıca Tayâlisî, Taberânî ve Ebû Nu'aym'ın da bu rivayeti naklettiği bilgisini başka bir eserden aktardıktan sonra "*Ben de derim ki: Muhammed'in bunu nakletmesi, kabulünde yeterlidir. Bunu anla!*"^[44] demektedir. Bu ifadeden Pîrîzâde'nin bir naklin makbul kategorisinde değerlendirilmesinde Şeybânî'nin onu eserine kaydetmesini yeterli bulduğu anlaşılmaktadır. Burada önemli bir noktaya da dikkat çekilmesi gerekir. Mezkûr aktarım, Şeybânî'nin temrîz sîğası kullanarak aktardığı muallak bir rivayettir. Bilindiği gibi temrîz sîğası, ekseriyetle zayıf rivayetler için kullanılan bir kalıptır. Dolayısıyla Pîrîzâde'nin temrîz sîğasıyla aktarılan bu rivayetle ilgili kesin ifadeleri kullanmaması daha isabetli olurdu.

Pîrîzâde'nin Şeybânî'nin rivayetlerini kaydettiği râvîlerle ilgili de benzer bir yaklaşım sergilediği bazı değerlendirmelerinden hareketle söylenebilir. Yukarıda belirtildiği gibi bütün râvîler hakkında yapılan değerlendirmeleri belli bir kaynak/lar üzerinden bir usule göre verme amacında olmadığını tekrar vurgulanması gerekir. Birçok râvînin ismi, künyesi gibi kimliğine dair bilgiler verilirken hadis ehliyeti açısından durumunun ortaya konulmaması bu tespiti doğrulamaktadır. Bununla birlikte Pîrîzâde'nin Şeybânî tarafından ilave edilen nakilleri aktaran râvîleri hadis rivayet ehliyeti açısından nasıl değerlendirdiğiyle ilgili önemli veriler bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Pîrîzâde, prensip olarak Şeybânî'nin bir râvîden rivayette bulunmasının o râvînin güvenilirliğine bir delil olarak yeteceğini düşünmektedir. Nitekim münekkitlerin çoğu tarafından zayıf olarak değerlendirilen Sâlih et-Tev'eme^[45], Kays b. Rebî'^[46], Hasan b. 'Umâre^[47] ve Rebî' b Sabîh hakkında "Muhammed'in ondan nakilde bulunması onun rivayetinin kabulü için yeterlidir" diyerek râvînin güvenilirliğiyle ilgili ihtilafı sonlandırmaktadır.

[43] Ebû Abdullah Mâlik b. Enes el-Asbahî, *el-Muvatta'* (Kâhire: Vüzârâtü'l-Evkâf el-Meclisî'l-a'lâ li'l-şüûnî'l-İslâmiyye, 1994), nâşirin mukaddimesi, 26.

[44] Pîrîzâde, *Şerh*, 37b.

[45] Pîrîzâde, *Şerh*, 37b.

[46] Pîrîzâde, *Şerh*, 288b.

[47] Pîrîzâde, *Şerh*, 291b.

Pîrîzâde'nin, bazı münekkitler tarafından Şeybânî'nin eklediği nakillerin râvilerine yöneltilen eleştirileri o râvi hakkında yapılan tevsiklerle savunduğu da görülmektedir. Örneğin Câbir el-Cu'fî hakkında yalnızca Beyhâkî'nin cerhini kaydetmekte ve Şu'be'yle Sevrî'nin onu ta'dîl eden ifadelerine, ondan rivayette bulduklarına dair bilgilere yer vermektedir.^[48]

Pîrîzâde'nin şerhinde hadiste geçen kelimelerin sarf, nahiv, lügat ve belagat yönünden durumuna dair açıklamalar ve gramer tahlilleri önemli yer tutmaktadır. Kelimelerin yapıları, vezinleri, tekillik-çoğulluk gibi sarf yönünden durumlarının yanı sıra kelimelerin cümledeki yeri, irabı gibi nahiv ilmi açısından konuları açıklanmaktadır. Böylece bir taraftan kelimelerin yanlış okunmasının ve yanlış anlaşılmasının önüne geçildiği gibi öte yandan dil ve gramer açısından mümkün olan farklı okunuş ve manalara gelmesiyle ilgili de bilgi verilmiş olmaktadır.

Hanefî fıkıh literatürüne vâkıf olan ve çoğunlukla bu alanda eserler telif eden, Mekke'de yıllarca müftülük vazifesini deruhte eden bir âlimden bekleneceği gibi bu şerhte yoğun fikhî değerlendirmeler müşahede edilir. Şârih fıkıh alanındaki birikimini ustalıkla yansıtır. Ahkâm hadisleri şerhinin, şârihin kabul ettiği fıkıh metodolojisine göre şekillendiği gerçeği dikkate alındığında Pîrîzâde'nin Hanefîlerin anlayışına göre hadisleri yorumlayacağı beklenen bir husustur. Fıkıh literatüründen yaptığı iktibaslarla meselenin gerekli bütün yönlerini ortaya koyar. Hadislerdeki fikhî hükümleri tartışırken kendi mezhebi olan Hanefî mezhebine ağırlık verir. Bununla birlikte gerekli gördüğünde diğer mezheplerin görüşlerini de ihmal etmez.

Çelişkili haberlerin uzlaştırılmasında ve müşkil manaların açıklanmasında sık sık kendisinden önceki Hanefî birikime müracaat eder. Bu bağlamda istifade ettiği en önemli âlimler Tahavî, Aynî gibi isimlerdir.

Bir hadisin şerhini yaparken konuyla ilgili başka rivayetler mevcutsa onları da aktarır ve diğer âlimlerin hadis hakkındaki hükmünü nakleder. Örneğin, namazların vakitleriyle ilgili Ebû Hureyre'nin rivayetini şerh ederken Cübeyr b. Mut'im'in rivayetini de aktarır ve bu rivayetle ilgili Debûsî'nin değerlendirmelerini verir. Bir noktaya dikkat çekilmelidir: Pîrîzâde, şerhinde rivayetlerin tahririne, sıhhat durumlarına dair bilgileri Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâi'u's-sanâ'i*'sinden, İbnü's-Şihne'nin *Nihâyetü'n-Nihâye*'sinden, Kâkî'nin *Mi'râcü'd-dirâye*'sinden ve Aynî'nin *Umde-tü'l-kârî*'sinden aktarmaktadır.^[49]

Pîrîzâde'nin şerhini değerli kılan yönlerden biri de Şeybânî'nin fikhî hükümler çıkarırken kullandığı lafızların manalarına dair şârihin

[48] Pîrîzâde, *Şerh*, 83a-b.

[49] Mesela bk. Pîrîzâde, *Şerh*, 327a,

yorumlarıdır. Örneğin nakî'in hükmünü açıklarken kullandığı mekruh kavramından muradının haram veya bâtil olduğunu belirtir.^[50] Bu lafızların manasını bizzat kendisinin yaptığı araştırmalara dayandırdığı da vâkidir. Örneğin "Bu görüş bize falandan ulaşmıştır" lafzının anlamını tespit sadedinde "Bu kitapta Muhammed'in 'bize ulaşmıştır...' şeklindeki ifadesi birçok yerde geçmektedir. Onun bu ifadeden neyi kastettiğiyle ilgili açıklama yapan birisine rastlamadım. Bu lafzını inceledim ve nakledilen rivayetlerden kendisine göre tercihe şayan olanı belirtmek üzere bu ifadeyi kullandığını tespit ettim." demektedir.

Pîrîzâde, Şeybânî'nin içtihatlarının belirlenmesinde *el-Muvatta'*ya önemli bir misyon yükler. Şeybânî'ye atfedilen, imamın arkasından Fâtiha'nın okunmasının ihtiyaten uygun olacağına dair görüşte sorun olduğunu, eğer o bu görüşte olsaydı eserdeki yazım metoduna uygun olarak *el-Muvatta'*da bunu belirtmiş olacağını ifade eder.^[51]

Genellikle yaptığı iktibaslarda "derim ki", "dedim ki" gibi ifadelerle bazı bilgiler kaydetmektedir. Mezkûr lafızlardan sonra kaydettiği bilgiler hakkında şunlar söylenebilir:

(1) Rivayetin delâlet ettiği manayı tespit etmek. Kâsım b. Muhammed'in "Bir erkeğin, eşini farklı meclislerde üç defa boşaması durumunda bâin talakın gerçekleşeceği yönündeki fetvasıyla ilgili olarak, bu (fetvası), onun erkeğin eşini bir mecliste üç talakla boşadığında üç talakın gerçekleşmeyeceği kanaatinde olduğunu gösterir." açıklamasında bulunur.

(2) Konuyla ilgili mezhebin görüşüne veya terminolojisine dair bilgi verme. Mesela, Sahabînin "Hz. Peygamber (a.s.) döneminde şöyle yaptık." sözü veya "Hz. Peygamber (a.s.) döneminde şöyle yapıyorlardı." ifadesi hükmen merfû'dur. İstılahlarla ilgili ise Hanefî mezhebinde nikâh bölümünde kullanılan fâsid ve bâtil terimlerinin farklı anlamlarda kullanıldığı ve fikhî sonuçlarının farklılık arz ettiğine dair bilgi vermesi gibi.

(3) Şeybânî'nin fikhî değerlendirmeleri ile ilgili tespitte bulunma. Mesela, mehrin en az limitini belirlemede kullanılan hadisteki "nevâ"nın, on dirheme tekabül ettiğine dair İbrahim en-Nehaî'nin görüşünün, bu konuda Şeybânî'ye kaynaklık ettiğini belirtmesi gibi.

(4) Bir rivayette geçen bir kelimedeki mananın tespiti.

2.4. Kaynakları ve Kaynaklardan İktibas Yöntemi

Pîrîzâde kullandığı kaynaklara ya müellifi ya da kitap isimlerini zikrederek atıfta bulunmuş ve alıntıyı da "intehâ" diyerek bitirmiştir.

Pîrîzâde'nin eserinde kullandığı bazı eserler şunlardır:

[50] Pîrîzâde, *Şerh*, 311b.

[51] Pîrîzâde, *Şerh*, 63a-b.

Arap Dili: Ezherî'nin (ö. 370/980) *Tehzîbü'l-luga'sı*, Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *Tâcü'l-luga'sı*, Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) *el-Mugrib fi tertîbi'l-Mu'rib'i*, Feyyûmî'nin (ö. 770/1368-69) *el-Misbâhu'l-münîr'i*.

Fıkıh ve Fıkıh Usûlü: Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *et-Tecrîd'i* ve Şerhu Muhtasari'l-Kerhî, Debûsî'nin (ö. 430/1039) *el-Esrâr fi'l-fürû'u*, Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân'ı*, Serahasî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût'u*, Hâherzâde'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût'u*, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Müstasfâ'sı*, Zâhidî'nin (ö. 658/1260) *el-Müctebâ şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*, Alâeddin es-Semerkandî'nin (ö. 539/1144) *Tuhfetü'l-fukahâ'sı*, Radyyyüddîn es-Serahsî'nin (ö. 571/1176) *el-Muhît'i*, Zeynüddîn el-Attâbî'nin (ö. 586/1190) *el-Fetâva'l-Attâbiyye (Câmi'u veya Cevâmi'u'l-fıkh)'si*, Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâi'u's-sanâ'i'si*, Mergînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye'si*, Kâkî'nin (ö. 749/1348) *Mi'râcü'd-dirâye ilâ şerhi'l-Hidâye'si*, Ebû Bekr b. Ali ez-Zebîdî'nin (ö. 800/1397) *es-Sîrâcü'l-vehhâc'ı*, İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî'nin (ö. 854/1450) *ez-Ziyâ'ü'l-ma'nevî* ve *el-Meşra' şerhu'l-Mecma'sı*, İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) *Fethu'l-kadîr'i*, İbnü's-Şihne'nin (ö. 890/1485) *Nihâyetü'n-Nihâye'si*, Şihâbüddîn et-Timurtâşî'nin (ö. 1006/1598) *Tenvîru'l-ebşâr ve câmi'u'l-bihâr'ı*.

Hadis ve hadis şerhleri: İmâm Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta' bi-rivâyeti Yahyâ el-Leysî*, Hattâbî'nin (ö. 388/998) *Me'âlimü's-Sünen'i*, İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) *et-Temhîd'i*, Bâcî'nin (ö. 474/1081) *el-Müntekâ'sı*, Kâdı İyâz'ın (ö. 544/1149) *İkmâlü'l-Mu'lim'i*, Zeylaî'nin (ö. 762/1360) *Nasbü'r-râye'si*, Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-kârî'si*, Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *İrşâdü's-sârî'si*, Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1606) *Şerhu müşkilâti Muvattai'l-İmam Mâlik'i* ve *Senedü'l-enâm şerhu Müsnedi'l-İmâm'ı*.

Garîbü'l-hadis: İbn Kurkûl'un (ö. 569/1174) *Metâliu'l-envâr'ı*, Mecdüddîn İbnü'l-Eser'in (ö. 606/1210) *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser'i*.

Ricâlle ilgili: Hasan b. Ahmed el-Hemdânî'nin (ö. 344/955'ten sonra) *el-İklîl min ahbârî'l-Yemen ve ensâbi Himyer'i*, İbnü'l-Huzzâ'nın (ö. 416/1025) *et-Ta'rîf bi-men zukira fi'l-Muvatta'sı*, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugat'ı*, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *İs'âfü'l-mübetta'sı*.

Tefsir: ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf'ı*.

Zemahşerî'ye ait olan *Rebî'u'l-ebrâr ve nusûsü'l-ahbâr* adlı eseri de Pîrîzâde'nin kullandığı kaynaklar arasında yer almaktadır.

Pîrîzâde, kaynaklardan istifade ederken eserin yazıldığı alanla kendisini sınırlandırmamaktadır. Yani fıkıh alanında yazılmış bir eserden bir râvînin isminin zaptıyla veya hayatıyla ilgili bir bilgi de aktarabilmektedir.

2.5. Şerhu'l-Muvatta'ya Yapılan Atıflar

Yukarıdaki sayfalarda da ifade edildiği üzere Pîrîzâde'den sonra Şeybânî nüshası üzerine Osman b. Ya'kûb *el-Müheyyâ' fi keşfi esrari'l-Muvatta'* adıyla;

Abdülhay el-Leknevî ise *et-Ta'likü'l-mümecced alâ Muvattai'l-İmam Muhammed* ismiyle şerh kaleme almıştır. *el-Müheyâyâ'* üzerine yapılan doktora çalışmasında Osman b. Ya'kûb'un kullandığı kaynaklar arasında Pîrîzâde'nin şerhi zikredilmektedir.^[52] Pîrîzâde'nin şerhini "güzel bir şerh" olarak takdim eden^[53] Leknevî'nin ise, yaptığımız taramada bu şerhten iki yerde istifade ettiğini tespit ettik. İlki Pîrîzâde'nin Aynî'den yaptığı alıntıyı nakletme^[54]; diğeri Mecdüddîn İbnü'l-Eser'den yaptığı bir alıntıyı aktarma biçimindedir.

Yahyâ el-Leysî rivayetini esas alan Muhammed Zekeriyya Kandehevî'nin *Evcezû'l-mesâlik ilâ Muvatta'i Mâlik* adlı eserinde Pîrîzâde'nin şerhini *el-Fethu'r-rahmânî* adıyla Medine'deki müellif nüshasından gördüğünü ve çalışmasının bazı yerlerinde ondan alıntıda bulunduğunu belirtir.^[55]

Atıflar Pîrîzâde'nin hatalı olarak kaydettiği râvînin ismini tashîh^[56], kelimenin zabtı^[57], Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'sinden alıntı^[58] şeklindedir.

Bu bilgiler, Pîrîzâde'nin şerhinin, kendisinden sonra yazılan eserler için kaynak eserlere ulaşmada bir köprü vazifesi üstlendiğini göstermektedir.

Sonuç

Hadis şerh edebiyatında "klasik dönem" diye isimlendirilen dönemin ürünü olan Pîrîzâde'nin şerhi, İmâm Mâlik'in Şeybânî nüshası üzerine yazılan ve hâlen mahtût halde bulunan bir çalışma olup Şeybânî rivayeti üzerine kaleme alınan ikinci şerhtir. Bu şerh hakkında genel bir değerlendirme olarak şunlar söylenebilir:

Pîrîzâde, şerh ettiği bu eserin musannifi olarak İmâm Mâlik'i değil de Şeybânî'yi kabul etmektedir. Şeybânî'nin İmâm Mâlik dışındaki hocalarından kaydettiği rivayetler, sıhhat açısından bazı eleştirilere konu olsa da Pîrîzâde, Şeybânî'nin otoritesinden dolayı hadis aktardığı bütün râvîleri sika; rivayetleri sahih olarak değerlendirmektedir. Râvîler hakkında yapılan cerhleri, ya -varsa- ta'dîl eden münekkitlerin görüşleriyle geçersiz kılmakta ya da Şeybânî'nin o râvîden hadis aktarmasının o râvînin güvenilirliği için yeterli olacağını savunmaktadır. Esasında bu ön kabul şerhte detaylı isnâd analizleri yapılmasını da önüne geçmiştir.

Şeybânî nüshasını oluşturan hadislerin fikhî alanla ilgili olmasının bir sonucu olarak Pîrîzâde, eserinde fıkıhla ilgili açıklamalarda bulunmaktadır.

[52] al-Zeidan, *el-Müheyâyâ*, 210-213.

[53] Leknevî, *et-Ta'lik*, I: 105.

[54] Leknevî, *et-Ta'lik*, II: 636.

[55] Kandehevî, *Evcezû'l-mesâlik ilâ Muvatta'i Mâlik* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1424/2003), I: 125.

[56] Kandehevî, *Evcezû'l-mesâlik*, II: 558, 559.

[57] Kandehevî, *Evcezû'l-mesâlik*, II: 587.

[58] Kandehevî, *Evcezû'l-mesâlik*, I: 277, 295, 473; II, 347.

Fıkhî açıklamalar Hanefî Mezhebi'ne sâdık kalınarak yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla şerhte Hanefî Mezhebi'nin içtihadından farklı bir fıkhî değerlendirmenin Pîrîzâde tarafından kabul edildiği görülmemektedir.

Zengin sayılabilecek bir kaynak kullanımının söz konusu olduğu bu çalışmanın kaynaklarını, çoğunlukla Hanefî mezhebine ait furû' fıkıh literatürü oluşturmaktadır. Bu eserlere oldukça vâkıf olan Pîrîzâde, iktibaslarla fıkhî meseleleri ustaca izah etmekte, Hanefîlerin ahkâm hadislerine bakışını genel hatlarıyla ortaya koymaktadır.

Şerhte ağırlığını yoğun biçimde hissettiren eser, Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'sidir. Yüsufefendizâde'nin *Sahîh-i Buhârî* üzerine yaptığı şerhte de *Umdetü'l-kârî*'den yapılan uzun iktibasların görülmesi, Aynî sonrası Osmanlı dönemi hadis şerhçiliğinde, Aynî'nin önemli bir etkisinin olduğu yargısını desteklemektedir. Ancak bu kanaati güçlendirmek için başka hadis şerhlerinin incelenmesi de gerekmektedir.

Kaynak kullanımıyla ilgili ifade edilmesi gereken nokta, bir eserden yapaçağı iktibas o eserin alanıyla sınırlandırmaması, furû' fıkhâ dair olan bir eserden ricâle ilgili bilgi aktarımı yapabilmesidir.

Pîrîzâde'nin kendinden sonraki *el-Muvatta* şerh yazımına etkisini tespit etmek amacıyla yaptığımız taramada Leknevî ve Muhammed Zekeriyya Kandehevî'nin bu eserden bilgi iktibas ettiğini belirledik. Ancak bu alıntıların, Pîrîzâde'nin yaptığı iktibaslarla ve hataların tashihiyle ilgili olduğunu tespit ettik. Bu durum ise Pîrîzâde'nin sonraki şerhler için kaynaklara ulaşmada bir köprü vazifesi gördüğünü göstermektedir.

Şeybânî nüshasındaki rivayetlerin şerhi bağlamında dil, râvî ve rivayetin fıkhî yönüyle ilgili yaptığı izahlarla ortalama bir okuyucuyu başka kaynaklara müracaat etmeye ihtiyaç duyurmayacak yeterlilikte olan bu çalışma, konuyu detaylara boğmaksızın sunmakta ve bu yönüyle pedagojik değeri yüksek eserler arasında kendisine yer bulmaktadır.

KAYNAKÇA

- 'Âsımî, Abdülmelik b. Hüseyin. *Semtü'n-nücümü'l-avâli fi enbâi'l-evâil ve't-tevâli*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998/1419.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddin. *Şerhu'l-Muvatta li'l-imâm Muhammed*. Yusuf Ağa, nr. 5262: 1b-152a. Konya Yazma Eser Kütüphanesi.
- al-Zeidan, Abdullah. *Osmanlı muhaddisi Kemahlı Osman b. Yakub ve el-Muhayya Adlı Muvatta Şerhi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmaü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *İzahü'l-meknun fi zeyl-i ala Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947.
- Beyyûmî, Muhammed Ali Fehîm. *Devru Mısır fi'l-hayati'l-ilmîyye fi'l-Hicaz ibane'l-*

- asri'l-Osmânî: (923-1220 H. / 1517-1805 M.)*. Kahire: Dârü'l-Kâhire, 2006/1426.
- Burhânüddîn İbrâhîm b. Hüseyin b. Ahmed Pîrîzâde. *Şerhu'l-Muvatta' li'l-imâm Muhammed*. Yusuf Ağa, nr. 173. Konya Yazma Eser Kütüphanesi.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Dehlevî, Abdülaziz b. Şah Veliyyullah. *Büstânu'l-muhaddisîn*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1997.
- Ebu Bekir Sifil. *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*. Rihle Kitap: İstanbul, 2017.
- Hasenî, Muhammed b. el-Mâlikî. *Envârü'l-mesâlik ilâ rivâyati Muvattai Mâlik*. Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 2010/1341.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1422/2002.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemaleddin en-Nemerî. *et-Temhid lima fi'l-Muvatta mine'l-meani ve'l-esaniid*. Titvan: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1387.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl b. Musa el-Yahsûbî. *Tertibü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1983.
- Kalkan, Nilüfer. İmam Muhammed'in *Kitâbü'l-asâr'ı ve Rivayetlerinin Kütübü's-sitte ile Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.
- Kandehlevî, Muhammed Zekeriyâ. *Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvatta'i Mâlik*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2003/1424.
- Kandemir, Yaşar. "el-Muvatta'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21:416-418. İstanbul: TDV. Yayınları, 2006.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin. *el-Cevâhirü'l-mudıyye fi tabakati'l-Hanefiyye*. Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâiretü'l-Maarifi'n-Nizamiyye, 1914/1332.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay. *et-Ta'likü'l-mümecced alâ Muvattai Muhammed*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2011/1432.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî. *el-Muvatta'*. Kâhire: Dârü'l-Hadis, 2005.
- Mâlik b. Enes. Ebû Abdullah el-Asbahî, *el-Muvatta'*. Kâhire: Vüzârâtü'l-Evkâf el-Meclisi'l-a'lâ li'l-şüûni'l-İslâmiyye, 1994.
- Özcan, Tahsin. "Pîrîzâde İbrâhîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34:286-288. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Pîrîzâde, İbrâhîm b. Hüseyin. *'Umdetu zevi'l-besâir li-halli mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-nezâir*. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2016/1437.
- Pîrîzâde, İbrâhîm b. Hüseyin. *Şerhu'l-Muvatta' li'l-imâm Muhammed*. Yusuf Ağa, nr. 173: 1a-510b. Konya Yazma Eser Kütüphanesi.
- Taş, Aydın. "Şeybânî, Muhammed b. Hasan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 38-42. İstanbul: TDV. Yayınları, 2010.
- Türcan, Zişan. "Anadolu'da Hadis Şerhçiliği". *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Daru'l-Hadisler Adlı Uluslararası Katılımlı Sempozyum*. Haz.: Muhittin Düzenli. 339-351. Samsun, 2011.